

A
SOKSZOROSÍTÓ IPAR
A HONFOGLALÁS EZREDIK ÉVÉBEN

IRTA
DR. FALK ZSIGMOND

**KÜLÖNLENYOMAT MATLEKOVITS: »AZ EZREDÉVES KIÁLLÍTÁS
EREDMÉNYE« CZIMŰ KIÁLLÍTÁSI FŐJELENTÉS VII. KÖTETÉBŐL**

BUDAPEST
PESTI KÖNYVNYOMDA RÉSZVÉNYTÁRSASÁG
1898

Sokszorosító ipar

Sohasem mutatták még be a könyvnyomtatást a laikus közönségnek oly érdekes és részletes módon, mint ez a millenniumi kiállításon történt. Az eddigi kiállításokon – kezdve az első, 1856-ban tartott londoni kiállítástól egészen az 1893. évi chicagói kiállításig – a nyomtatványok előállításának szemléleti bemutatására nem fordítottak kellő gondot. S mégis mindig a legélénkebb érdeklődés nyilvánult a közönségben az iránt, hogy a szellemi produktumok mi módon válnak az emberiség ezreinek hozzáférhetőkké. A régi időkben csak a legfelsőbb osztály volt a kiváltságos, csak a gazdagoknak volt módjukban magukat kiképezni az által, hogy író-diákkal egy-egy könyvet másoltattak. Azóta nagyot változott az idő. A lángeszű mainzi Gutenberg János a XV. század első felében, a történeti kutatások megállapítása szerint az 1447-ik év táján, feltalálta a könyvnyomtatást s ezzel demokratikus szellemet lehelt a műveltségbe, mert most már mindenki részesülhetett a szellem megnyilvánulásaiban. A privilégium megszűnt s a tudomány közkinccsé vált.

Találkoztak ugyan az olaszok, a németalföldiek, sőt a németek közt is elegendő, a kik Gutenberg dicsőségét megirigyelték s a babért a maguk számára követelték. A történelem kérés nélkül igen igazságszeretete azonban leálcázta ezeket és, a mennyiben az akkori hézagok források lehetővé tették, Gutenberg szerzőségét megállapította. Nemcsak a szétszedhető és ismét összerakható betűket találta fel ő, hanem a kézi-sajtót is ő használta először, s az addig még csak barnás festéket feketére javította. Valóban atyja volt tehát a könyvnyomtatásnak. Érdemei semmit sem vesztenek értékükből az által, hogy a kínaiak állítólag már Krisztus születése előtt egy gyakorlati sokszorosító eljárás birtokában voltak, vagy hogy a rómaiak gyermekeik részére, elefántcsontból vagy ércből összerakható és szétszedhető ABC-t készítettek, mely arra szolgált, hogy a gyermekek az olvasásban gyakorolhassák magukat. Cicerónak egy ily ABC-re vonatkozó kijelentése már teljesen magában foglalja a betűszedés alap gondolatát.

Gutenberg érdemei ennek dacára nem kisebbek, mert megtalálta a módját annak, hogy találmányát mikép terjessze minél szélesebb körben és annak népszerűsítését biztosította.

Francziák, angolok, oroszok, spanyolok és svédek egyaránt siettek az új művészet elsajátítására s hazájukban való terjesztésére. Sőt még a Balkán-félszigeten is kezd Gutenberg találmánya a XV. század vége felé elterjedni, míg 1483-ban II. Bajazid szultán azt halálbüntetés terhe alatt eltiltotta. Csak 1727-ben engedte meg III. Ahmed szultán egy államnyomda felállítását, melynek fáradhatatlan igazgatója a magyar származású Ibrahim effendi vala. Az amerikai szárazföldön Mexiko dicsekedhetett az első nyomósajtóval, míg a hittérítők, kereskedők és kutató utazók érdeme, hogy Gutenberg művészete a többi világrészben is elterjedt.

Magyarországon az első, tudniillik a budai nyomdát Mátyás király tudós alkanczellárja, Geréb Mátyás budai prépost (2000 ezüstforintnyi költséggel) Hess András által állíttatta, a kit e célból Velenczéből Budára hívtak. Itt jelent meg 1473-ban a Chronicon Budensae.

A műveltség terjedésével a könyvnyomtatás is mindig több tért hódított, s még sem terjedt az az első századokban oly gyorsan, mint az a hasonló kihatású találmányokkal a mi napjainkban történni szokott. Gondoljunk csak a villamosságra, a mely kevés évtized alatt mindent hatalmába kerített, vagy a gőzre. Alig indult meg 1840-ben az első vasuti vonat, s a lavina feltározhatatlanul gördült tova, mindent magával rántva, a mi útjában állt. Mindenesetre nem szabad felednünk, hogy abban az időben, midőn Gutenberg találmánya közkinccsé lőn, az emberek látóköre oly szűk volt, hogy majdnem csodaszámba megy, ha Gutenberget egyáltalában komolyan vették. Hisz még a mi felvilágosodott korunkban is minden új találmány elé a

gyakran nagyon is indokolt kétkedés hatalmas akadályokat gördít. Mennyivel nehezebb lehetett a sikeres működés valamely új eszmének terjesztésével a XV. században?

Hogyan kívánhatjuk tehát, hogy a középkor jobban lásson, mint az újkor? De mindez a geniális eszme további fönmaradását nem gátolhatta. Az eszme örökké él és megvalósítása csak idő kérdése. Ha termékeny talajra talál, csírázik és virágzik, dús gyümölcssel jutalmazván azokat, kik benne bíznak.

Tekintsünk el ezuttal a könyvnyomtatásnak a többi államokban való terjedésének részletes leírásától és szorítkozzunk csak Magyarországra. A XVI. században, Erdélyt nem számítva, Magyarországon csak 23 helyen volt könyvnyomda. Ez a szám a XVII. században csak 15-tel szaporodott, míg a XVIII. században csak 20 nyomdával keletkezett több.

Látjuk tehát, hogy Gutenberg megelőzte korát, miután ez nem volt képes találmányának nagy kihatását megfelelően méltányolni és annak gyorsabb elterjedését előmozdítani. Hazánkban leginkább a cenzura bilincse akadályozta meg eme kiválóan fontos és áldásdús iparág gyorsabb elterjedését. Csak a legújabb idő fogadta Gutenberg eszméjét tárt karokkal és ismerte föl a könyvnyomtatás áldásdús hatásának nagy horderejét.

A XIX. században, különösen annak második felében a könyvnyomtatás hazánkban roppant haladást tett és nagy elterjedést nyert.

A m. kir. központi statisztikai hivatal által az 1890. évben végrehajtott népszámlálás eredményei alapján összeállított statisztikai kimutatásból a hazai kő- és könyvnyomdákra, továbbá a könyvkötő műhelyekre és segédszemélyzetükre nézve, alant közölt táblázat szerint, következő adatok állanak rendelkezésünkre.

Magyarország kő- és könyvnyomdái és könyvkötő-vállalatai.

A vállalatok székhelyei	Önálló vállalkozók			S e g é d s z e m é l y z e t														Mindössze	V á l l a l a t o k																													
				tiszt., üzlet- vezető, mérnök és vegyész	gé- pész	családi kisegítő			segéd	tanoncz	Munkás		nap- számos	szolga	Összesen		segédekkel dolgozó vállalatok és pedig												Összesen																			
	16 éven alúl	16 éven felül	1								2	3-5					6-10		11-20	21-30	31-50	51-100	101-200	201-300	301-500																							
	s e g é d d e l																																															
	férfi	nő	együtt	férfi	nő	férfi	nő	férfi	nő	férfi	nő	férfi	nő	férfi	nő	férfi	nő		férfi	nő	férfi	nő	férfi	nő	férfi	nő	férfi	nő	férfi	nő	férfi	nő	férfi	nő	férfi	nő												
a) K ö n y o m d a																																																
Magyarország	79	3	82	4	—	—	2	—	47	—	17	—	8	1	82	5	15	1	23	—	198	7	205	287	49	11	7	14	10	36	6	44	1	18	—	—	—	—	—	—	—	—	—	84	123			
Fiume város és kerülete	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—				
Horvát-Szlavonország	12	—	12	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	1	13	12	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	13	1				
Csak Budapesten	21	1	22	3	—	—	—	26	—	8	—	8	1	74	5	13	1	20	—	152	7	159	181	3	5	1	2	7	24	5	37	1	18	—	—	—	—	—	—	—	—	—	22	86				
b) K ö n y o m d a, v o n a l o z ó - i n t é z e t é s p a p i r á r ú g y á r																																																
Magyarország	2	—	2	28	—	—	—	—	23	—	—	—	7	22	140	106	12	20	7	—	217	148	365	367	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2	365			
Fiume város és kerülete	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—				
Horvát-Szlavonország	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—				
Csak Budapesten	2	—	2	28	—	—	—	23	—	—	—	7	22	138	106	12	20	7	—	215	148	363	365	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2	365				
c) K ö - é s k ö n y v n y o m d a																																																
Magyarország	7	—	7	—	—	—	—	—	—	—	—	—	18	1	45	2	3	—	2	—	68	3	71	78	—	—	—	—	1	3	1	6	4	61	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	0	70		
Fiume város és kerülete	8	—	8	3	—	1	—	31	1	15	—	—	—	—	1	—	7	—	1	—	59	1	60	68	3	2	—	—	1	5	1	6	1	15	—	—	1	32	—	—	—	—	—	—	9	60		
Horvát-Szlavonország	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—				
Csak Budapesten	6	—	6	—	—	—	—	—	—	—	—	12	1	37	2	3	—	2	—	54	3	57	63	—	—	—	—	1	3	1	6	3	47	—	—	—	—	—	—	—	—	—	5	56				
d) K ö n y v n y o m d a																																																
Magyarország	316	18	334	257	3	96	4	1	862	4	456	2	546	88	2462	447	212	157	190	93	5085	795	5880	6214	50	74	54	103	126	487	89	656	49	725	20	503	11	409	5	367	5	753	4	995	1	340	488	5.417
Fiume város és kerülete	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—		
Horvát-Szlavonország	26	5	31	11	—	5	1	—	202	6	86	—	—	28	20	38	13	—	12	2	350	74	424	455	4	1	6	12	18	70	5	36	2	29	1	21	3	122	2	115	—	—	—	—	—	42	406	
Csak Budapesten	56	3	59	176	—	49	—	—	283	—	18	—	346	80	1679	380	168	141	98	53	2817	654	3471	3530	5	2	8	16	13	46	10	80	12	162	3	81	8	299	5	367	5	753	4	995	1	340	76	3.141
e) K ö n y v k ö t ő																																																
Magyarország	605	28	633	10	—	—	9	3	614	1	409	—	10	7	57	64	5	7	12	—	1126	82	1208	1841	325	144	91	182	94	346	34	245	7	99	1	23	1	45	—	—	—	—	—	—	—	697	1.084	
Fiume város és kerülete	3	—	3	—	—	—	—	—	6	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	6	—	6	9	—	2	—	—	1	3	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	3	5		
Horvát-Szlavonország	42	4	46	1	—	—	1	55	2	36	—	—	2	—	12	—	—	—	2	—	94	17	111	157	31	13	7	14	10	35	2	17	1	16	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	64	495		
Csak Budapesten	73	3	76	2	—	—	—	225	—	123	—	9	6	52	61	4	7	5	—	420	74	494	570	13	5	10	20	24	88	19	140	7	99	1	23	1	45	—	—	—	—	—	—	—	80	420		

A táblázatban a segédszemélyzet összes száma és a vállalatoknál alkalmazott segédek száma közt mutatkozó eltérés onnan ered, hogy több segéd a népszámlálás idejében munka nélkül volt, vagy különböző vállalatoknál volt munkában, vagy elmulasztotta annak a bevallását, hogy mely vállalatnál van alkalmazva. A vállalatok és az önálló vállalkozók számában mutatkozó eltérésnek pedig az az oka, hogy a vállalatok számában a nem egyéni vállalkozók, tehát pl. társvállalkozók, részvénytársaságok, községek stb. mint nyomda vagy könyvkötő műhely tulajdonosok is bent foglaltatnak.

Megjegyzem továbbá, hogy a könyvkötő műhelyek között csak az önálló vállalatok szerepelnek, ellenben a nyomdai vállalatokkal szoros kapcsolatba a nyomda czéljaira fentartott műhelyek nincsenek befoglalva.

Magyarország hirlapjairól és folyóiratairól az 1897 év elején a »Magyar Könyvszemle« 5-ik (1897. évi) folyamának 3-ik füzeté következő összeállítást közli:

Megjelent Magyarországon az 1897. év elején magyar nyelven:

Politikai napilap	46
Politikai hetilap	64
Vegyestartalmu képes lap	12
Egyházi és iskolai lap	49
Szépirodalmi és vegyes tartalmu lap	16
Humorisztikus lap	11
Szaklap	212
Vidéki lap nem politikai tartalommal	181
Hirdetési lap	11
Folyóirat	290
Vegyes melléklet	<u>45</u>
Összesen	937

A magyar nyelvűeken kívül Magyarországon 211 lap és folyóirat jelent meg az 1897. év elején idegen nyelven, és pedig Budapesten 93, vidéken 118. Ezek közül 48 magyarul is megjelenik s így a magyar nyelvű hirlapok és folyóiratok előbb közölt számában (937) is benn foglaltatik.

Ebből látható, hogy Gutenberg művészetét csak a legújabb időben tudjuk kellőleg megbecsülni, melynek az egész világot egy csapással kellett volna a maga számára meghódítania.

Az persze más kérdés, hogy a könyvnyomdaipar mai napság mennyiben biztosítja az egyén életfentartását. Tudjuk, hogy a viszonyok folytonos változása, az életszükségletek szüntelen drágulása a könyvnyomdászok helyzetét is súlyosan érinti s ez által kénytelenek mindig nagyobb igényekkel föllépni. Másrészt a mérhetetlen verseny a könyvnyomdai termékek árát annyira lenyomta, hogy szinte lehetetlennek látszik az árak visszaesését elviselni. Az újkor összes találmányai, melyek az olcsóbb termelést előmozdítani akarják, nem elegendők arra, hogy a közönség által követelt olcsóbb árakat ellensúlyozhassák. A papiros sekélyes, tehát olcsó előállítás; a nyomtató-festék belső tartalmának gyöngítése; a betűanyag rosszabb minősége s végül a gépek gyorsabb munkája: mindez nem elegendő az árak alacsonyságát csak némiképp is pótolni. Nagy probléma előtt állunk, a melynek szerencsés megoldása után remélhetjük csak könyvnyomdaiparunk további fölvirágzását.

Minden rendelkezésre álló eszköz igénybevételével mégis csak sikerülni fog a helyzet szanálása. Ehhez a kiállítások rendezése is némiképp hozzájárul, mert a fokozott munkálkodás és az élénkebb nemes verseny, a mely a kiállított tárgyak elkészítése körül fejlődik, bizonyára jó hatással van a nyomdai ipar fejlődésére is. Az ezredéves országos kiállítás a nyomdászat terén ugyan nem eredményezte azt a sikert, a melyet vérmes reménnyel hozzáfűztek, de azért tagadhatatlan igazság, hogy a produkció nagyobb volt és így a nyomdászatra csak előnyös hatással lehetett.

Chicagóban egy oly nyomda kiállítását tervezték, a mely a közönségnek a nyomdatermékek előállításának bonyodalmait bemutatta volna. A terv nem volt megvalósítható, mert csak egyes gépek működtek itt-ott, s a sokszorosító iparról általában egységes képet nyerni nem volt lehetséges.

Magyarországnak volt föntartva hogy a nyomdatermékek előállítását kiállításon egész terjedelmében mint első bemutassa, kezdve a nyersanyagon és bevégezve a kész terméken. A XV. csoport pavillonjában (sokszorosító ipar) láthattuk, hogyan öntik a betűket ólomból, hogyan szedik a betűkből a könyveket és hírlapokat, hogyan történik a könyvek nyomása közönséges sajtókon, a hírlapok nyomása körforgógépeken, hogyan dolgozzák fel a könyvkötők a kinyomott íveket stb. stb. Egyszóval ezen folytonos tevékenységben lévő kiállítási nyomdavállalat egységes, de azért egyes részeiben szemléltető képet nyújtott.

E mellett a sokszorosító ipar pavillonjában látható volt az illusztrációk (clichék) előállítása, a fametszetek készítése, a fényképészet és végül a lithografia (könyomdászat) is gyakorlatilag lőn bemutatva, továbbá könyomdai (lithografiai) rajzolatok készítése chemiai krétával, téntával vagy vésővel oly módon, hogy azokból a megfelelő festékkel való ellátás után levonatok készültek. Bár Schmidt Simon bajor lelkész már 1788-ban tett könyomdai kísérleteket solenhofeni (a legjobb) kövekkel, mégis csak 1796-ban találta fel Senefelder Alajos a könyomtatást, mely azóta óriási mérvben fejlődött. A lithografia művészeti kivitele tekintetében Franciaországot illeti az első hely, ámbár Európa többi államaiban is magas fokon áll. Legújabbán pedig e téren valóságos remek munkát végez Amerika.

Végül még a hangjegynyomást és hangjegymetszést is láthattuk, a melyet hazánkban a Pesti könyvnyomda-részvénytársaság 1890-ben honosított meg. A hangjegynyomás legrégebb készítménye 1473-ból származik. Akkor a hangjegyeket még lapos falemezekre metszették; csak a XVIII. században terjedt el az az eljárás, mely szerint a hangjegyeket aczél segítségével horgany- vagy ónlemezekre vészték. A könyomtatás feltalálása a hangjegynyomtatásnak is nagy mértékben kedvezett. A falemezek egészen eltűntek s helyükbe a kő-, horgany- és rézlemezek léptek.

A sokszorosító ipar ágai hazánk ezredéves fennállását méltó módon ünnepelték. Mindenki teljes erejével igyekezett, hogy a millenniumi kiállításon a legjobbat és a legszebbet nyujtsa.

A sokszorosító-ipar terén, annak majdnem minden ágában, az utolsó évtizedben örvendetes fellendülést tapasztalunk. És ha ez a fokozatos haladás nem is történik oly rohamosan, mint a hogy mi szeretnők, mégis lassú, biztos léptekkel megyünk a kitűzött czél felé és remélhetőleg el is fogjuk érni. Addig azonban még sok idő fog elmúlni és sok kísérletezés fog dugába dőlni. Kitartó, pihenést nem ismerő, lankadatlan munkálkodásra van szükség, ha a sokszorosító-ipar terén igazi nagy eredményeket akarunk felmutatni és ha a magyar lángésznek itt is az őt megillető méltó helyet akarjuk biztosítani. Ne áltassuk önmagunkat üres dicséretekkel, ne akarjuk elhíttetni önmagunkkal, hogy a sokszorosító-ipar terén megtettünk mindent, hogy gyors felvirágozását biztosítsuk. Szó sincs róla! Fájd az őszinteség, de gyógyít; az egyetlen szer, mely a beteg állapotán segíthet. Egy pillantás a külföldre és láthatjuk, hogy mi minden nincs még nálunk! De miért is megyünk a külföldre? Nézzük a többi iparágakat és akkor is szomorodott szívvel tapasztaljuk, hogy a sokszorosítóipar intenzív műveléséről úgyszólván

teljesen megfeledkeztünk. Nem! Dehogyan! Nem feledkeztünk meg. Az élet, a pezsgő, nagy hullámokat felvető életáramlat közepette mindenkor aggódva gondoltunk iparágunk hátramaradottságára és a mennyire a körülmények megengedték, kísérletet is tettünk annak intenzív továbbfejlesztésére. Ámde kevés volt az idő, csekély volt az erő! Mi, a kik a sokszorosító-ipar szolgálatában állunk, kulturmissziót teljesítünk és így tetteinknél és cselekedeteinkben mindenkor első sorban édes hazánk kulturájának kell szemünk előtt lebegnie és csak ha eme kötelességünknek kellőképp megfeleltünk, gondolhatunk önmagunkra. Nem akarunk félreértetni. Nagyon jól tudjuk, hogy a ki saját kiművelésén fáradozik, egyuttal hazája kulturáját is előbbre viszi. De a sokszorosító-iparnál egészen speciális viszonyokkal állunk szemben. 1848-ban, a nagy idők előestéjén, alig kilencz napilap és egy-két illusztrált lap nem kívánt gyors és tetszetős munkát; könyv pedig oly kevés jelent meg, hogy ezek elkészítésére nem volt érdemes nagyobb gondot fordítani, avagy ezek miatt költségesebben berendezkedni. Az olvasás csak a kiváltságosoknak vált lehetővé és így a sokszorosító-ipar a szűkkörű forgalomnak megfelelő körülhatárolt keretben mozgott. Hirtelen azután átcsaptunk a másik szélsőségbe. Mindenki olvasni akart, a lapok száma úgyszólván napról napra növekedett és ma már, a mint a statisztikai adatokból láthatjuk, ezerre megy napilapjaink és folyóirataink száma. Ebben a nagy előretörtetésben nem volt idő iparágunk intenzív kiművelésére gondolni. A napi szükséglet ellátása is már annyi munkát adott, hogy minden belterjesebb működés lehetetlenné vált. Egyedül a könyvek előállítására fordíthattunk némi gondot és eme szerencsés körülménynek tulajdonítandó, hogy különösen a legutóbbi években a fényképészeti és könyvkötészeti iparág annyira felvirágzott, hogy bátran odaállhat a külföldi mellé.

Áttérve a részletekre mindenekelőtt a nyomdászati iparágról kell egyet-mást elmondanunk. Az utóbbi években, ha tisztán külső jelek után itélnénk, ezen a téren mesés haladást kellene konstatálnunk. Nyomdai intézeteink száma oly annyira szaporodik, hogy tiszta lehetetlenségnek kell tartanunk, hogy mindnyája elegendő munkát is tudjon szerezni. Ennek azután a túlhajtott verseny a keserű következménye, melynél nem a munka csinos és ízléses elkészítése, hanem a minél olcsóbban és így minél kevesebb gonddal való előállítása az irányadó. Ebből láthatjuk, hogy a külső jelekből nem lehet valamely iparág igazi felvirágzására következtetni. E mellett semmiféle gondot sem fordítunk a külföld újabb vívmányaira. Angolországban és Amerikában már néhány éve legalább a hírlapszedésnél alkalmazzák a szedőgépet és így megadják a lehetőséget, hogy a gyakorlat megérlelje ezt az igazán életre való felfedezést, melynek határozottan van jövője. A mi viszonyaink nem olyanok, hogy a szedőgéppel próbálgassunk; nekünk erre nincs időnk, de nincs is pénzünk. Épen ez az elszomorító, hogy midőn arról van szó, hogy a nyomdászati ipar terén némi áldozattal tegyünk egy lépést előre, akkor fájó szívvel kell az életre való gondolatról lemondanunk. Mérai Horváth Károly hazánkfiának már évek óta van egy igazán jó szedőgép találmánya, melyről már a külföld is elismerte, hogy az eddigiek között a legjobb. Mégsem tudja megtalálni a szükséges tőkét, mely eszméjének gyakorlati megvalósítását elősegítené.

A nyomás terén már kissé kedvezőbb állapotokat látunk. Még mindig nem sikerült ugyan a nyomdai festék gyártását kizárólag idehaza elvégezni, de legalább történetek kezdeményező lépések ez irányban és a közel jövő talán e téren nagy átalakulást fog hozni. De felette öröndetes jelenség, hogy a nyomdai gépek gyártása újabban igen szép fellendülést mutat és a Wörner-gyár gépei nemcsak idehaza, de még a külföldön is jó hírnévnek örvendenek. A nyomdai produktumok eléggé tetszetősek ugyan, de bizony nem igen kelhetnek versenyre a külfölddel a gondos kivitel tekintetében, melyhez elegendő időnk és pénzünk nincsen még.

A papirosgyártás hazánkban 1546-ban vette kezdetét, a mikor egy Hanes nevű lengyel ember Prázmáron papirosmalmot állított fel. Több mint hetven évvel utóbb Teplitzben állították fel a második papirosmalmot, a mely a jelen század közepéig működött. A 18-ik század végéig csak lassan és vontatottan haladt a papirosgyártás, míg a jelen század elején a géppapiros-

gyártás újból fellendítette hazánkban ezt az iparágat. Smith és Meynier cég 1827-ben, Fiumében állította fel az első géppapírosgyárat. Ez időtől fogva a papírosgyártás rohamosan emelkedik és ma már úgy mennyiségileg, mint minőségileg szép eredményt tud felmutatni. Magyarországon jelenleg 40 papíros és papírosanyag gyártásával foglalkozó ipartelepünk van, a melyek közel ötezer munkást foglalkoztatnak. Hazai papírosaink csak az árban nem tudnak még a külföldi papírosgyárak produktumaival versenyezni; a minek egyik okát talán ott kell keresnünk, hogy Magyarországon a munkabérek átlag véve sokkal drágábbak, mint az európai országok legtöbbjében. Ezért a hazai papírosgyárak még kétségbeesett küzdelmet folytatnak a külföldről beözönlő papírosmennyiségek ellen, de fáradozásuknak tényleges eredménye csak úgy várható, ha a külföldi, felette selejtes portéka általában vissza lesz utasítva és mindenfelé azt fogják követelni, hogy a nyomtatványok hazai gyártmányu papíroson készüljenek.

A *könyomás* csak lassan halad előre. A körrajzolók legnagyobb része külföldről jön be hozzánk, de azért akad a magyar emberek között, különösen a fiatalabb generációban néhány jeles erő. A litográfia terén még nem értük el a kívánatos eredményt, a minek egyik főoka, hogy a könyomás útján készítendő munkák rendkívül szűk keretben mozognak. Nagyobb-szerű falragaszokat, tíz-tizenkét színben nyomandó reklámokat nálunk nem rendelnek és így az egész litografiai termelés a mindennapiság jellegével bír. A könyomás fénykorát éli most Amerikában, a hol remek munkát végeznek. Oda kellene a magyar rajzolókat tanulmányozásra kiküldeni.

A *fénynyomás* most kezd mindinkább fejlődni és az a nagy gond, melyet reáfordítanak, remélnünk engedi, hogy rövid időn szép és jó produktumokat állíthatunk elő. Az eddigi fénynyomatok csakis a jól megvetett alapról és helyes, tervszerű munkálkodásról tanuskodnak.

Sokkal öröndetesebb és szinte meglepő a haladás a *betűöntés* terén. Alig néhány éve, hogy ez az iparág nálunk nagyobb kultiválásra talált és már is szépen fellendült. A külföldi betűöntődék még nem is oly régen előzőnlötték a magyar piacot gyártmányaikkal és ma bizony meghátrálni kényszerültek. Jó anyagból jó betűket tudunk gyártani és a gyártás mineműségére és talán még a mennyiségre is kiálljuk a versenyt a külfölddel. A betűöntésnél csak egy körülmény mutatja, hogy mégis csak kezdők vagyunk. És ez az, hogy újdonságokat nem igen, avagy csak igen ritkán tudunk hozni. A mi betűöntődéinknél sokkal kisebb külföldi cégek nyakra-főre gyártják saját kompozícióju betűiket és úgyszólván hónaponként bekopogtatnak egy-egy újdonsággal. Ez által aztán mégis csak tudnak maguknak némi pozíciót biztosítani, mert bizony az izlésnek mai sokféle iránya és gyakori változása megköveteli, hogy az accidenc-nyomtatványoknál lehetőleg minél gyakrabban változtassuk a használandó betűfajokat. Az »Első magyar betűöntőde részvénytársaság« az újdonságok megteremtésénél is jeles ambícióval dolgozik; de valljuk meg, hogy még nem tud megfelelni a megkívántató igényeknek. Az a mérhetetlen nagy haladás, mely az utóbbi tíz évben mutatkozik, további tíz év múlva biztosítja a betűöntés teljes felvirágozását, a mikor sikerülni fog a külföldi betűöntődéket hazánkból végkép kiszorítani.

A *horganyedzés*, a *czinkografiák* és *autotipiák* készítése, fájdalom, keserves tengődést mutat. Nem vagyunk képesek valamire való clichét idehaza elkészíthetni és minden hazafiság daczára, ha jó munkát akarunk, kénytelenek vagyunk clichéinket a külföldön megrendelni. Igazán nem tudjuk megérteni, hogy mi az oka annak, hogy Bécsben már régen tudnak és Budapesten még mindig nem tudnak jóra való clichéket készíteni. És ez irányban az évek folyamán semmi, avagy alig említésre méltó javulást látunk. A hiba, úgy látszik, a rendszer hiányosságában és a tudás gyarlóságában keresendő, mert a gyakorlat sem hozza magával a készített clichék javulását. A munka még mindig kezdetleges és fennálló czégeink minden biztatás, minden támogatás daczára alig képesek szebbet és jobbat alkotni. Ezzel összefüggés-

ben áll a *fametszés*, mely hazánkban úgyszólván teljesen pang és ha vannak is e téren egyes kiváló művészeink, kiknek fametszvényei méltán tarthatnak igényt az általános elismerésre, mégis sajnálattal kell konstatálnunk, hogy ezen iparág az utóbbi években abszolút nem mutat haladást. Jó volna, ha egyes fiatalabb szakembereink felkeresnék a külföldet és ott szerzett gazdag tapasztalataikat azután itthon értékesítenék. Felette hálás működési tér nyílnék számukra.

A *fényképészet* aránylag még nagyon fiatal művészeti iparág. *Daguerre* találmányát 1839-ben publikálta a francia akadémia és evvel meg volt vetve a fényképezés alapja. Már a 40-es évek elején nálunk Magyarországon is mindinkább elterjedt, mit főleg Zeyk Dániel buzgó működésének köszönhetünk. Nagy-Enyed, Kolozsvár, majd Budapest voltak a fényképészek székhelyei, kik akkoriban még inkább csak kedvtelésből és nem kenyérkereseti célzattal üzték ezt a mesterséget. Koller tanár volt a fényképészet művészi irányának megalkotója Magyarországon és a külföldön. Az ő föllépésével kezdődik a fényképészet rohamos emelkedése és kivált az ő működésének köszönhetjük, hogy fényképeink nem maradnak mögötte a külföldieknek. Magyarországon jelenleg már 342 fényképészeti műtermünk van, melyekben 465 segéd munkás dolgozik. És a mi felette öröndetes tény, hogy akárhány vidéki fényképészeti műtermünk van, a hol igazán jó izléssel és nemes törekvéssel dolgoznak.

A *könyvkötészet* régekte sokkal nagyobb fényűzéssel ékesített munkákat végzett, mint napjainkban. Arany és ezüst domborművű, gyöngyökkel kirakott kötések is ismerünk a legrégibb időkben. A nemes fémek és drágakövek akkor még nem bírtak oly értékkel, mint napjainkban és így a könyvek bekötésére is felhasználták. Későbbi időkben azután, a középkor vége felé, már bőrkötéseket és préselt bekötési táblákat láthatunk. Nálunk Magyarországon a XV. században készült bőrkötéseink vannak, sőt Guttman kolozsvári könyvkötőről is említést tesznek a régi iratok. A XVII. században pedig már külön könyvkötői műhelyeink is vannak. A könyvkötészet a múlt század vége felé és e század elején indult nagyobb virágzásnak; de különösen az utóbbi két-három évtizedben oly fellendülésnek indult, hogy egyes könyvkötői műhelyeink mintaszerű berendezése és példásan szép munkái feltűnést keltenek még a külföldi szakember előtt is. Egyes szakfűriak ernyedetlen fáradozása és a legnagyobb tökély után való törekvése kiváló előnyére vált a könyvkötészeti iparnak hazánkban való felvirágzására.

A *czímfestészet*, *czímtábla* és *czímerfestészet* a régi, jó időkben bizony nem volt ismeretes. Csak az 50-es években tartja szükségesnek egyik-másik kereskedő nevét a bolt falára avagy egyszerű nyers fatáblára rámásolni. A 70-es évek elején kezd ez az iparág némiképp fellendűlni és ezután a kereskedelmi élet fellendülésével és az izlés terjedésével mindinkább fejlődik. Napjainkban van már oly címfestő cégünk, mely 30–40 segéddel dolgozik és bolttábláink között akárhány van, melynek elkészítéséhez művészi érzék és festői izlésre volt szükség.

A *dobozgyártás* az utolsó évtizedben szép virágzásnak indult, a mióta Dávid Károly az enyv nélkül készített dobozok gyártását hazánkban meghonosította.

A sokszorosító iparágak külön pavillonja az ezredéves kiállításnak egyik legszebb és legdíszesebb épülete volt. A legnagyobb ékességét mégsem lehetett látni és ez az, hogy az iparosok saját költségűkőn építették. Ki-ki saját erejéhez képest kisebb-nagyobb összeggel járult hozzá a költségekhez és így szereztek be azt a százezer forintot, a mibe az épület került és azt a szintén nem csekély összeget, melyre az üzembentartáshoz volt szükség. Minden egyes kiállító, a ki egyuttal résztulajdonosa volt a pavillonnak, dagadozó kebellet hallgatta azt a sok dicséretet, mellyel a nagyszámú látogatók mindegyike csodálkozásának kifejezést adott. Nagy volt a nyüzsgés-forgás egész nap, de különösen délután öt óra tájban zsufolásig telt meg a nagy terem, melynek közepén ott zakatolt a Wörner-féle ikerkörforgó gép és százával meg százával szállította gyors egymásutánban a kíváncsi közönségnek a naponta megjelenő »Kiállítási Ujság«-ot. Innét azután felvonultak a fényképészeknek az emeleten elhelyezett

kiállításába, hol gyönyörködve nézték a szebbnél-szebb képeket és gyors elhatározással még egy emelettel feljebb vonultak, hogy a kiállítási fényképészeti műteremben levétessek magukat. Ő Felsége a király is nyolcz felvételt készítettett itten, a mikor a pavillont magas látogatásával 1896. május 15-én kitüntette. A pavillon legérdekesebb része természetesen a földszinten volt látható, mert hisz az egyes nyomdaczégek gépei itt működtek és a közönség itt láthatta szemtől-szembe a könyvek, újságok, litografiai nyomtatványok, gyönyörű szép képek és dallamos zenedarabok nyomását. Azonkívül itt voltak elhelyezve a m. kir. államnyomda különféle specziális gépei és itt dolgoztak a specziális szakmában működő munkások. A pavillon terveinek megbeszélésénél még a papiros gyártásáról is tanácskoztak, mert ezt is gyakorlatilag szerették volna bemutatni a közönségnek. Az utolsó pillanatban azonban erről a tervről le kellett mondani, mert nem volt meg a kellő vizierő és hiányzott a megkívántató tér. Így aztán a földszinten elhelyezett papirosgyárak gyártmányaik ügyes csoportosításával és minél szemléltetőbb bemutatásával igyekeztek kárpótolni a látogatókat.

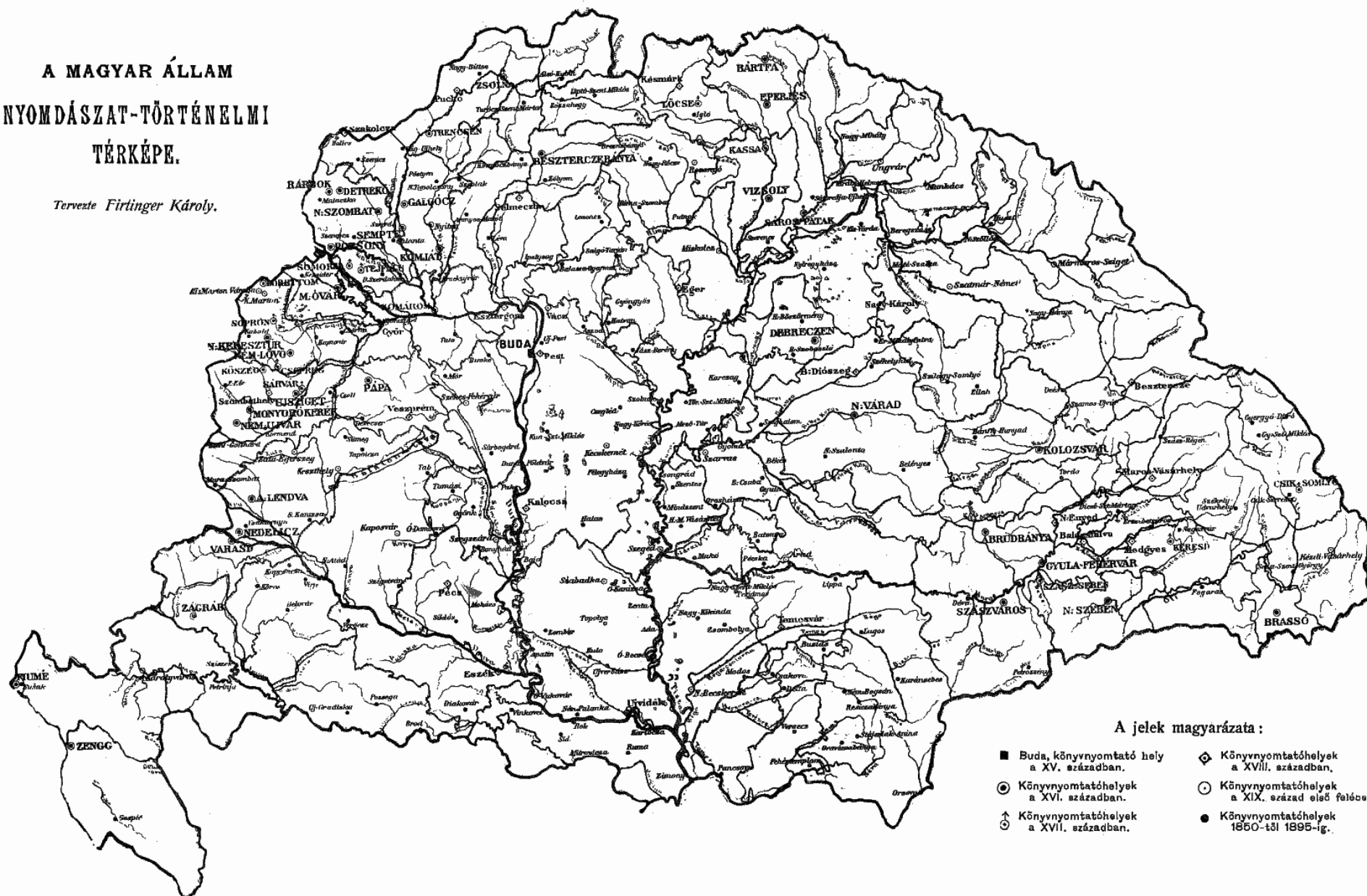
A papirosgyárak kiállításának tözsomszédságában működött a könyvkötői műhely, a hol a közönség megláthatta a legérdekesebb és legujabb könyvkötő gépeket munka közben. Ezeket dolgozni látva, szinte ugy tetszett, mintha varázsütésre kötnék a könyveket.

A nyomdák közül első helyen kell megemlitenünk a *Franklin társulat* kiállítását, mert ez felelt meg legjobban ama követelményeknek, melyeket a millenniumi kiállítás történelmi jellege megkívánt. A Franklin-társulat legrégibb nyomdáink közé tartozik. Még 1715-ben alapította *Royer János Pál*. Az ő tulajdonát képezte az az érdekes, fából készült kézisajtó, melyet a társaság kiállított és melyet minden látogató – szakember és laikus egyaránt – bámulva szemlélt, mert csodálta az akkori viszonyok kezdetlegességét és szinte lehetetlennek tartotta, hogy alig 180 év alatt oly óriásilag előre haladott a könyvnyomtatás mestersége. Ez a sajtó 1879. április hó 27-én Bécsben volt azon történelmi díszmenetben, melyet ő Felsége ezüstlakodalma alkalmából rendeztek. Az *Articuli Diaetales Posonienses Anni MDCCXV.* szedésének egy oldaláról készült hasonmás volt a sajtóban kiállítva, melyet mindenki nagy figyelemmel megtekintett. De láttunk sok más érdekes dolgot a Franklin-társulat kiállításában; többi között azt a kézisajtót, melyen a társulat egyik üzletelője – Landerer – a márcziusi ifjuság kívánságára előzetes cenzura nélkül kinyomatta a 12 pontot és a Nemzeti dalt, a Talpra Magyarat. Szép volt ama hatalmas falragasz-szedés is, melyet kiállítottak és sok figyelmet érdemelt a könyvkiállítás is, melynél a fokozatos haladást szemlélhettük.

A *Pesti könyvnyomda részvénytársaság* kiállítása megint egész más irányban kötötte le a szemlélő érdeklődését. Ez a társaság volt az, a mely a vasuti nyomtatványok sokféle ágát meghonosította és nagyon jól csoportosítva állította ki ezeket. A különféle menetrendek felette komplikált szedése különösen a szakértőre nézve sok tanulságosat mutatott. A kézi menetrendtől egész a plakátig, még pedig a legnagyobb arányú falragaszig itt mindent megtaláltunk, sőt még a legkülönbözőbb tarifátáblázatok is megvoltak. Ez a társaság az, mely még ma is nyomja a Vasuti és közlekedési közlönyt és az Utmutatót. Igen tanulságos volt az a térkép is, melyet kiállítottak, mint a nyomda egyik korrektorának, Firtinger Károlynak eszmei produktumát. Ezen ugyanis Magyarország térképén a nyomdák elterjedése van szemléltetőleg feltüntetve. A térképen Magyarország városai különböző jelekkel vannak kitüntetve, a mint az egyes századokban a nyomdák alapítása elterjedt. A mellékelt bemutatott térképet a könyvnyomdászok szakköre adta ki 1896-ban a millennium alkalmából. Tervezte és magyarázó szöveggel pedig ellátta Firtinger Károly. A nyomda könyvkiállítása főkép a hivatalos kiadványokat mutatta be, de az a néhány díszmű, melyet kiállított, nagy izléssel és sok gondnal készült.

A MAGYAR ÁLLAM NYOMDÁSZAT-TÖRTÉNELMI TÉRKÉPE.

Tervezte Firtinger Károly.

A jelek magyarázata:

- Buda, könyvnyomató hely a XV. században.
- Könyvnyomatóhelyek a XVI. században.
- ⬆ Könyvnyomatóhelyek a XVII. században.
- ◊ Könyvnyomatóhelyek a XVIII. században.
- Könyvnyomatóhelyek a XIX. század első felében.
- Könyvnyomatóhelyek 1850-től 1895-ig.

Végül nagyon érdekes volt a zenemű-kiállítás. A Pesti könyvnyomda részvény-társaság, mely még 1890-ben dr. Falk Zsigmond indítványára a hangjegymetszés és hangjegynyomás iparágat nálunk meghonosította, ezen iparág egész fejlődési menetét mutatta be kész produktumokban, melyekből mindenki örömmel győződhetett meg arról, hogy kitartó munkássággal rövid idő alatt is célhoz lehet jutni. Az utóbbi évek zenemű-nyomtatványai már elérték a kellő színvonalat és úgy a metszés tiszta nyomása, mint a címmlapok izléses rajzolása és szép kivitele tekintetében bármely külföldi céggel versenyezhetnek. A hangjegymetszés csak nagynehezen tud nálunk terjedni, mert a magyar munkás eme minutiózus pontossággal járó munka iránt már heves vérmérsékleténél fogva is nem nagy kedvvel viseltetik. Az első magyar hangjegymetsző négy évi tanonczidő letelte után 1896. augusztus hó 20-án szabadult fel a Pesti könyvnyomda részvény-társaság hangjegymetsző osztályában. Az ünnepélyes felszabadításnál a kereskedelmi minister ő Excellenciája képviselőjében Sztéryi József kir. tan. iparoktatási főigazgató jelent meg, ki is az új iparág első úttörőjének lelkes beszéd kíséretében átnyújtotta a kereskedelmi minister ajándékát: az összes szükséges hangjegymetszési munkaeszközöket.

Az *Athenaeum*-nyomda, mely 1849 óta áll fenn, kivált hirlapkiállításával tünt ki. Gondosan csoportosítva mutatta be azt a sok napilapot és heti-, meg havi folyóiratot, melyek a társaság nyomdájában készültek. De e mellett a gazdag könyvgyűjtemény is bebizonyította, hogy a társaság közel ötven évi fennállása alatt mily óriási haladást tett. Sok érdekes és tanulságos könyv készült e nyomdában, de ezek között is első helyen áll Magyarország történelmének gyönyörű, szépen illusztrált és igazán izlésesen nyomtatott hatalmas kiadása. Ez bizonyítja legjobban a társaság áldozatkészségét.

A *magyar királyi államnyomda* nagy gondot fordított a kiállításra és iparkodott bemutatni mindama specziális dolgokat, melyek készítésével más nyomdavállalat nem foglalkozik. Ez a nyomda felöleli az összes tipografiai ágakat és itt készülnek az államérték- és hitelpapírok, bélyegjegyek és postai értékczikkek. Évenként ezernél több gyönyörű rajzolás, metszés, galvanoplasztikai és foto-mechanikai munkát csinálnak közel kilencszázezer forint értékben.

A *Pallas irodalmi és nyomdai részvénytársaság* kiállítása is érdekes és tanulságos volt. Ez az aránylag még fiatal intézet az első nagy magyar lexikon kiadásával, a mely 16 kötetre terjed, felküzdötte magát az első sorába. Nincs többé Brockhausra, sem Mayerre szükségünk; megvan a mi saját magyar lexikonunk, a Pallas lexikona, melyben tán még jobban megtaláljuk mindazt, a mit keresünk, mint bármely külföldi munkában. A társaság a lexikon egyes technikai részeit mutatta be és a közönség ezért igen hálás volt, mert hisz új, egészen új dolgot láthatott. A Pallas-nyomda könyv- és nyomtatvány-kiállítása is izlésesen volt csoportosítva.

Posner Károly Lajos és fia kivált kromolitografiai munkákat, műmellékleteket, albumokat és díszfeliratokat, meg egyéb műkönyvkötészeti munkákat mutatott be, melyek sok izlésről és szép kivitelről tanúskodtak.

A *Czettel és Deutsch* cég kőrajzok és metszetek, kivált pedig litografiai munkák kiállításával érdemelte ki a látogatók figyelmét, míg a *Hornyánszky Viktor* cég izléses nyomtatványai csinosan voltak elhelyezve.

A többi fővárosi nyomdák is, valamint a vidéki nyomdakiállítók sok szépet és sok tanulságosat mutattak be. Minden egyes kiállításon meglátszott, hogy nemcsak gonddal, de sok szeretettel is rendezték.

A betüöntödék közül az *Első magyar betüöntöde részvénytársaság* tünt ki, mely kész gyártmányait mutatta be, de a mellett egy betüöntőműhelyt tartott üzemben, a melyben többi között a naponként megjelenő kiállítási ujság lemezeit is készítették a rotációs-gép számára.

A könyvkötők kiállítása az emeleten volt elhelyezve, de azonkívül *Geller és Gottermayer* cégek egy könyvkötői műhelyt tartottak üzemben a földszinten. Ennek a két cégnek a kiállítása volt a leggazdagabb, de azért akárhány vidéki könyvkötő is mutatott be szebbnél-szebb munkát. A könyvkötői ipar nagy előhaladást mutatott a millenniumi kiállításon.

Dávid Károly és fia dobozgyára szintén üzemben tartott egy kis műhelyt, a hol a szab. fémkapocsra és az ezek előállításához szükséges gépekre hívta fel a közönség figyelmét, mely élénk érdeklődéssel látta, hogy miként készülnek dobozok, tárczák és egyéb ezekhez hasonló tárgyak minden ragasztó anyag felhasználása nélkül. Ez az új iparág már eddig is szép haladást mutat, mert évenként 15 milliónál több dobozt készítenek háromszázhuszezer forint értékben; de még ez az arány folytonos emelkedésben van. A gyár üzembe tartásához pedig nincs intelligens avagy tanult munkásra szükség, miáltal sok kereset nélküli ember, kivált pedig igen sok nő találta meg mindennapi kenyerét.

Az *Első magyar kártyagyár-részvénytársulat*, mely évente egy fél milliónál több játszmat készít 250.000 forint értékben, kész produktumokat mutatott be. Ezek közül kitűntek a magyar történelmi alakokat ábrázoló játékkártyák. A gyár 1869 óta áll fenn és hatalmas versenytársa az 1879 óta fennálló *új budapesti kártyagyár*, a mely szintén kész termékeket mutatott be.

A sokszorosító iparágak pavillonjában elhelyezett minden egyes kiállításról igen sokat lehetne írni, de tán mégis legtöbbet a fényképészeti kiállításról. Ez igazi gyöngye volt a kiállításnak és megmutatta, hogy fényképészeink szakmájukat mily teljes mértékben értik. A fényképészet már nem is iparág, hanem művészet, mely csakis a sokszorosítás stádiumában válik iparrá. Mig odáig jut: maga a felvétel, az ehhez szükséges csoportosítás, melynél sok műizlésre és éleslátásra van szükség, tiszta művészet, mely csak úgy megköveteli a helyes műértelmet és a finomult művészeti lelkesedést akár a festészet vagy szobrászat. Nagyon sok szépet láttunk, nagyon sok izléssel elrendezve. A gazdag fényképészeti kiállításban *Divald Károly, a Dunky fivérek, Goszleth István, Kalmár Péter, Klösz György, Mai és társa*, avagy *Weinwurm Antal*, egyenlően kivették részüket a dicsőségből. Legelsőik az elsőik között mégis csak a *Koller és Streliczky* cég termékei voltak. Ezeknél szebbeket, ezeknél jobbakat már képzelni sem lehet. Ezek a fényképek tényleg már nem is ipari produktumok, hanem valóságos műrekek voltak. Fiatal, tetterős és felette intelligens emberek ennek a két cégnek vezetői és ez meglátják minden egyes munkájukon. A közönség igazi élvezettel szemlélte a fényképészeti kiállítást és nem restelt azon ötször-hatszor is végigmenni, hogy minden egyes részletét megláthassa.

Az előadottak eléggé bizonyítják, hogy a sokszorosító iparágak a millenniumi kiállításon méltóan voltak képviselve. A ki nem restelte a fáradságot a dolgok részletes megtekintésére, az sokat tapasztalhatott és igen sokat tanulhatott. De ebből a kiállításból azt a tanulságot is meríthettük, hogy sok, igen sok még a teendőnk a sokszorosító ipar egyik-másik ágában és hogy lankadatlan folytonos munkásságra van szükség, hogy a hibákat helyrehozzuk, a mulasztásokat kipótoljuk. És a mikor majd el fog jönni, mert hisz okvetetlen megjön az az idő, a mely nem az *olcsó*, hanem a *jó* munkára helyezi a főszó: akkor lesz majd csak igazán alkalmunk a sokszorosító ipar belterjes fejlesztésére fordítani a főgondot és akkor el fogjuk érni mindnyájunk keblének hő kívánságát – a sokszorosító ipar igazi felvirágzását!